

Dat gebeurt evenwel niet, en zo blijft de lezer in het onzekere verkeren waar het gaat over de vraag, waar deze grens nu lag in de specifieke historische situatie van het conflict in Indonesië. Aangezien de schrijvers zelf diverse oorlogshandelingen zonder aarzelen in de ene of in de andere categorie onderbrengen moeten wij aannemen, dat de beslissing daarover bij henzelf ligt. In dat geval blijkt het kernthema (en de praemisse) van dit boek eerder op het terrein van de ethiek of psychologie dan op dat van de sociologie te liggen.

In verband hiermee moet nog een beperking genoemd worden waaraan het boek onderhevig is. De gegevens waar het voornamelijk op berust (en waar wij slechts fragmenten van te zien krijgen) zijn destijds verzameld door soldaten die slechts een gedeelte van de motieven die tot een bepaald handelen geleid hebben, konden achterhalen. Zij namen waar en noteerden wat er gebeurde, doch moesten waarschijnlijk gissen naar het waarom. Indien de beoordeling van een daad mede afhankelijk is van intentie en functie, wordt het zodoende al heel moeilijk, om door te dringen in het duistere grensgebied tussen oorlogsdad en misdaad. Dat er daden van zinloos en grof militair-politiek geweld zijn voorgekomen in Indonesië wil ik van de ooggetuigen Van Doorn en Hendrix aannemen; in welke mate en op welke schaal dit heeft plaatsgevonden is in hun boek niet aangetoond. De verdienste van de auteurs ligt m.i. hierin, dat zij op knappe wijze de structuur van de geweldsaanwending hebben doorgelicht.

Sociologie en geschiedenis hebben veel raakvlakken, en kennis nemen van eikaars methoden en resultaten strekt beiden tot voordeel. Dat gaat zeker ook op voor dit interessante, maar voor de historicus in vele opzichten onbevredigende boek. Het vraagt om een nadere behandeling van onze recente koloniale geschiedenis, waartoe de onlangs verruimde mogelijkheid tot raadpleging van de archieven uit de jaren 1945-1950 de weg heeft vrijgemaakt.

P. J. DROOGLEVER

L. G. M. JAQUET; C. L. PATON; J. L. HELDRING; P. R. BAEHR; G. VAN BENTHEM VAN DEN BERGH en E. H. VAN DEN BEUGEL, *Nederlands buitenlands beleid, aspecten en achtergronden*. Jaargang XXIV (1970) i, van de *Internationale Spectator*; ook als afzonderlijke uitgave in de handel; 75 blz.

J. C. BOOGMAN; M. BOS; H. W. VON DER DUNK; P. J. G. KAPTEVN; L. METZEMAECKERS; J. PRINS; W. H. DE SAVORNIN LOHMAN; A. W. QUINT; J. J. SCHOKKING (ed.); J. C. VAN BROEKHUIZEN; J. A. VAN LITH; M. F. F. A. DE NERÉE TOT BABBERICH; W. VERKADE; L. WECKE en A. H. M. WIJFFELS, *Nederland, Europa en de wereld. Ons buitenlands beleid in discussie* (Meppel: J. A. Boon, 1970; 232 blz., f 14,50).

In 1967 heeft prof. mr. J. J. Schokking, oud-secretaris-generaal van het Nederlandsche Genootschap voor Buitenlandse Zaken, een twintigtal deskundigen op het gebied van de buitenlandse politiek bijeengebracht met het doel zich in gespreksgroepen gezamenlijk rekenschap te geven van de plaats van Nederland in Europa en de wereld. Bezinning op de Nederlandse buitenlandse politiek is noodzakelijk, omdat men in Nederland - aldus de initiator - het 'verlies aan prestige, geleden doordat de neutraliteit en de heerschappij over Indonesië teloor zijn gegaan, slechts ten dele verwerkt heeft', terwijl men zich bovendien geen scherp beeld heeft gevormd van de functie, die Nederland in de 'Koude Oorlog' heeft vervuld. De wanordelijkheid in de opinies vermindert de besluitkracht en kan ertoe leiden, 'dat gelegenheden om kracht bij te zetten aan wensen, die in het Nederlandse milieu

RECENSIES

- ondanks de bontheid van de elkaar tegensprekende meningen - algemeen worden geoosterd, ongebruikt voorbijgaan'.

De bovengenoemde deskundigen, door belangstellenden wel aangeduid als de 'Kaapse Kring' - genoemd naar de woning van prof. Schokking aan de rand van de Kaapse bossen te Doorn - werden in drie gespreksgroepen gesplitst: Den Haag, Utrecht en Arnhem. In 1968-'69 hebben zij in een aantal bijeenkomsten de buitenlandse politiek van de stichting van de Republiek tot heden de revue laten passeren, waarbij vooral aandacht werd besteed aan de selectie van traditionele factoren en vermeende tradities.

In een nummer van de *Internationale Spectator* geven de leden van de Haagse gespreksgroep een samenvatting van hun bijdragen aan de discussies. Zo behandelt prof. Patijn de buitenlandse politiek van 1600 tot 1970, waarbij vooral de periode vóór 1940 maar weinig relief krijgt. De schrijver concludeert met betrekking tot het buitenlands beleid van het laatste decennium dat het 'bepaald interessanter en geraffineerder [was] dan dat van haar critici' en dat er een grote discrepantie bestaat tussen de zaken die de aandacht van de regering vragen en de problemen die in de publieke opinie emoties gaande maken (DDR, Portugal, Griekenland).

Mr. Heldring geeft zijn visie op 'De invloed van de openbare mening op het buitenlands beleid' en komt daarbij tot de slotsom dat dit beleid zowel bevolking als partijen in meerderheid koud laat, zodat gepassioneerde minderheden gelegenheid krijgen hun standpunten op te dringen aan hun partijen en daardoor greep krijgen op het regeringsbeleid. Deze minderheden keren zich vooral tegen de 'onzindelijke machtspolitiek': een oude bekende uit de Nederlandse geschiedenis, waarmee Heldring kennis gemaakt heeft in de publicaties van Boogman en Kossmann en die sindsdien regelmatig te gast is in 'Dezer Dagen'.

In zijn bijdrage over de democratisering van de buitenlandse politiek poneert drs. Van Benthem van den Bergh de stelling, dat de publieke opinie de inzet zal worden van een strijd tussen de gevestigde elite en de pro testgroepen. De elite heeft hierbij de beste kansen, omdat zij in het huidige politieke bestel over voldoende machtsmiddelen beschikt om zich van de steun van de meerderheid te verzekeren. De stelling, dat protesterende minderheden hun ideeën langs democratische weg ingang moeten laten vinden wenst de auteur niet te onderschrijven, daar de democratie alleen de facade is van een politiek stelsel, dat op zichzelf al discutabel is. Prof. Baehr houdt daarentegen in zijn opstel over de waarde van de openbare mening bij de bepaling van het buitenlands beleid onverkort vast aan de democratische besluitvorming. Van Benthem's argumenten vindt hij niet overtuigend omdat ze geen objectieve norm opleveren.

Prof. Van den Beugel brengt nog eens zijn stelling te berde (eerder uitgewerkt in een inaugurele rede) dat het departement van Buitenlandse Zaken en niet dat van Economische Zaken de buitenlands-economische politiek dient te coördineren en dat een goede beleidscoördinatie een zekere hiërarchie in de ministeriële besluitvorming noodzakelijk maakt, waarbij de minister van Buitenlandse Zaken uiteraard 'more equal' is dan zijn ambtgenoten.

De Utrechtse en Arnhemse groepen (de eerste negen hierboven genoemde auteurs) hebben hun gesprekken direkt in druk laten verschijnen onder de titel *Nederland, Europa en de wereld*. Deze methode van verslaggeving heeft aantrekkelijke kanten: de lezer is er getuige van hoeveel moeite sommige deelnemers er mee hebben concrete feiten en situaties, die door anderen naar voren worden gebracht, in hun eigen beeld in te passen. De discussie levert soms flitsende interpellaties op, die het fundament onder een logisch schijnend betoog wegslaan of feitelijke onjuistheden corrigeren. Anderzijds heeft een dergelijke wijze van publicatie bezwaren: het gesprek gaat soms van de hak op de tak en loze

bewoordingen, die misschien in de discussie een reële functie hadden omdat ze de leemten in het gesprek vulden, zijn nu op papier gezet. Desondanks kan men geboeid de gesprekken volgen.

Vooraf de eerste gedeelten van het boek 'De historische wortels van hedendaagse denkbeelden en gevoelens' en 'Nederland in het na-oorlogse Europa' vormen voor de historicus interessante lectuur, ook al is het feitenmateriaal, van De la Court's gracht tot de Lafayette-rol van Van Vollenhoven, reeds uit vroegere publicaties (vooral die van Boogman) bekend. De feiten zijn voor de gesprekspartners trouwens betrekkelijk secundair, want zij zijn vooral op zoek naar tendenties en constante factoren in de Nederlandse buitenlandse politiek, die een verklaring kunnen geven van de discrepantie tussen ideologie en realiteit van het beleid. Twee traditionele factoren hebben de gesprekspartners onderkend: een voorkeur voor afzijdigheids-, neutraliteits- of zelfstandigheidspolitiek (in chronologische volgorde) en de drang tot moralistische inspiratie van het buitenlands beleid. Werd de afzijdigheidspolitiek van de Republiek ingegeven door commerciële desiderata, twee eeuwen later kon zij in de vorm van neutraliteitsgeloof inhoud geven aan het zendigsbewustzijn van de ideologisch geïnspireerden. En zo ontstaan duidelijke lijnen, die heden en verleden verbinden: de protesterende minderheden van 1969 zijn niet anders dan de eigentijdse varianten van de zeventiende-eeuwse predikanten, ze vormen immers een constante ideologische factor.

Naarmate de discussies vorderen wordt de plaats van Nederland in Europa en de wereld er niet duidelijker op: de desiderata van de Nederlandse buitenlandse politiek blijken afhankelijk te zijn van een groot aantal variabele factoren, die elkaar over en weer, zowel in binnen- als buitenland beïnvloeden.

Eén deelnemer aan de gesprekken, prof. dr. M. Bos, heeft met deze complicaties minder moeite, daar hij zich wenst te baseren op geo- en machtspolitieke factoren, waarvoor hij zich op de geschiedenis beroept. Wanneer er sprake is van het Europa van morgen en met name van de territoriale omvang, komen voor hem overwegingen van militair-strategische aard op de eerste plaats, pas daarna dient men zich af te vragen wat met de meningen, die bij elkaar de binnenlandse politiek van de verschillende landen vormen, gedaan moet worden. Want - zo houdt prof. Bos zijn protesterende gesprekspartners voor - macht is eeuwig, de politiek gaat voorbij (p. 124 vlg.).

C. B. WELS

CORRECTIES

Op blz. 395 van jaargang 1970 is een fout gemaakt. Bij de bespreking van de memoires van H. R. van Heekeren, *De onderste steen boven*, zijn aan deze bekende prehistoricus ook de boeken van zijn broer Drs. C. van Heekeren *Batavia seint* en *Het pannetje van Oliemans* toegeschreven.

Vervolgens zij opgemerkt, dat het op blz. 231 besproken artikel 'Nicolaas Goudanus en het Godsdienstgesprek van Worms in 1557' geschreven is door P. J. Begheyn S. J.

Ten slotte gelieve men aan te tekenen, dat het boek van J. M. Gijsen, *Joannes Augustinus Paredis 1795-1886, bisschop van Roermond en het Limburg van zijn tijd* (1968) geen dissertatie is, zoals abusievelijk vermeld staat op blz. 389 van de vorige jaargang.

The role of the Dutch Republic as the intellectual entrepot of Europe in the seventeenth and eighteenth centuries

G. c. GIBBS

As is well known, the Dutch republic played a crucial role in the last quarter of the seventeenth century, and in the first decades of the eighteenth century, in making known to the rest of Europe the literary, philosophical, and scientific achievements of England¹. As is equally well known, in their role as intellectual carriers, the Dutch did not confine their services to the diffusion of English culture. During the last quarter of the seventeenth century, indeed, the Dutch republic made itself the unquestioned intellectual entrepot of Europe². The Dutch book trade - then at its apogee - had taken the whole of Europe for its market, and gone beyond Europe. Books printed in the Dutch republic, and especially bibles, atlases, devotional, and professional books, were produced cheaply and in large quantities from numerous printing presses³. The province of Holland alone in 1675 possessed nearly 200 presses⁴. Amsterdam by the middle of the seventeenth century had outdistanced both its Dutch and its European competitors to become, and to remain for the rest of the century, the most important centre for the production of books in Europe, boasting over 270 booksellers and printers in the

1. See: H. J. REESINK, *Van Engleterre et la littérature anglaise dans les trois plus anciens périodiques français de Hollande de 1684 d 1709* (Zutphen, 1931) *passim*.

2. For a brief but perceptive general statement of the role of the Dutch republic as an intellectual entrepot, see: J. H. [sic] HUIZINGA, 'The Netherlands as Mediator between Western and Central Europe' in: *Dutch Civilisation in the 17th Century and other Essays*, selected by P. GEYL and F. W. N. HÜOENHOLTZ (London, 1968) 150-152.

3. The history of the Dutch book trade remains to be written. The main difficulty is the lack of statistical information on the import and export of books. A general impression of its extent and content, however, can be obtained from the following: D. W. DAVIES, *The World of the Elseviers, 1580-1712* (The Hague, 1954) *passim*, 'The Geographic Extent of the Dutch Book Trade in the Seventeenth Century', *Het Boek*, XXXI (1952-1954) i, 10-21; I. H. VAN EEGHEN, 'De boekhandel in de 17de en 18de eeuw', *Handelingen van het twintigste Nederlands Philologen-Congres te Leiden* (Groningen, 1948) 87-88; C. R. BOXER, *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800* (London, 1965) 161-167. The book trade of Amsterdam has been written up by Dr. I. H. van Eeghen and four very valuable volumes have been published. See: I. H. VAN EEGHEN, *De Amsterdamse boekhandel 1680-1715* (4 vols; Amsterdam, 1963-1967). Some valuable information on the Anglo-Dutch book trade, another largely unexplored subject, is to be found in: N. HODGSON and C. BLAGDEN, *The Notebook of Thomas Bennet and Henry Clements*. Oxford Bibliographical Society Publications, New Series VI, 1953 (Oxford, 1956).

4. H.-J. MARTIN, *Livre, pouvoirs et société a Paris au XVI:e siècle (1598-1701)* (2 vols; Geneva, 1969) 1, 312.